

Gospodarstvo i demografija

Načela integralne ekonomije

Andrija Crnković

e-mail: Andrija.Crnkovic@pravst.hr

UDK: 330.13

Stručni rad

Primljeno: 5. rujna 2004.

Prihvaćeno: 12. listopada 2004.

Kad se ekonomija nađe u škripcu (danas je uklještena između defektnog tržišta i nametljive države), i svijet je u ozbiljnoj krizi. Kamo god pogledamo, zapazimo isto: slijepa brzina, bol moderniziranja, uzmak tradicije, zaborav prirode, strah od katastrofa. Višestoljetni sukob između rada i kapitala posvuda se rasplamsava. Surova ravnodušnost privilegiranih i ratoborna nemoć poraženih uzastopno ispisuju nove kalendare terora.

Ključne riječi: neoliberalizam, globalizacija, hiperkonkurencija, integralna ekonomija, sloboda, inovacija, solidarnost, mir, nada.

Autor ovim člankom upozorava na socijalno destabilizirajuće efekte neoliberalne političke i ekonomske ortodoksije (proizvodnja siromaštva, gubitak društvene kohezije, posvemašnja degradacija okoliša, pogubno monokulturno niveliranje). Svježi koncept integralne ekonomije ovdje služi kao pouzdani smjerokaz pri izlasku iz frivolne hiperrealnosti postindustrijskog imperija.

»Dosta smo preobražavali i eksploatirali svijet.

Vrijeme je da ga shvatimo.«

(Michel Serres, *La légende des anges*)

Da bi se barem donekle razumjelo što se u svijetu danas događa, potrebno je znati i ovo: prvo, da čovjek, kao čovjek, može određenim pojavama, idejama i njihovim protagonistima pristupiti samoubilački ozbiljno i, drugo, da svaki nepriznati poraz traži ba-

rem pet svježih pobjeda koje su nužne da bi se zaštitilo samo polje mogućnosti za kreativno preosmišljavanje uvele sadašnjosti.

I golo preživljavanje pod režimom ultraliberalnog kanibalizma teška je zadaća, nekmoli stvaranje novih konfiguracija smisla. Ovo posebice vrijedi za ona društva koja su ispala iz razvojne kompozicije.¹ U toj obezdušujućoj čamotinji, koja neprestano proždire samu sebe, milijuni konzumeriziranih ovisnika udivljeno zure u širom zatvorene oči potrošačkog Moloha.² Uvučeni u simboličke optjecaje globalne kulturne industrije, oni danomice prežvakavaju lukrativne izmišljotine o zdravlju, blagostanju i sreći, što nezaustavljivo nadiru iz medijasfere. U svijetu modernizirane prijevare, u kojemu je pitanje istine sustavno obezvrijeđeno, i one najapsurdnije potrošačke aspiracije brzopotezno zadobivaju status posvećenoga prava.³ Sad kad su naviknuti da zahtijevaju eko-

---

¹ Njihova po svemu otužna raspoznatljivost zasniva se na mnogobrojnim hendikepima (znakovita upotreba jezika neo/kolonijalnih porobljivača): a) umnogome zastarjela gospodarska i politička infrastruktura (posve neprikladna za lov na budućnost); b) alarmantno niska konkurencija znanja, ideja i odgovornosti (frivolno budžetiranje političke lojalnosti, sveprisutna korupcija, malograđanski ostrakizam, hibridni oblici duhovnog osiromašenja); c) izazovno slabljenje osjetljivosti prema vrijednosti ljudskog života i dostojanstva svakog čovjeka (nezaposlenost, izbljuvci nemotiviranog nasilja, organizirani kriminal); d) rastočene slike o identitetu (dodavanje novih trauma na stare i odgođene katarze, fatalističan stav prema riziku i budućnosti, odumiranje socijalne živosti, bespogovorno prihvaćanje »neizbježnih trendova« – nerijetko i do razine zloćudnih političkih imperativa, kljentizam); e) oslanjanje na izvaninstitucionalnu prisilu i diskriminaciju u prezasićenoj atmosferi udomaćenog bespravlja; f) bezumna degradacija okoliša kako onog unutarnjeg, tako i vanjskog.

² Udžbenički kazano, tržište je komunikacijski uređaj preko kojeg međudjeluju kupci i prodavači da bi odredili cijene i količine nekog dobra. No, u oporoj zbilji samoživog komercijalizma tržište je instrument demijurga i demona: čarobni kotao obilja, ali i žrtveni oganj koji sveudilj proždire i pali. To je djelovanje s golemim učinkom i jedinim ciljem da se proizvodi više i više da bi se trošilo više i više (tantalski izum modernog kapitalizma). Ta »slijepa, mehanička i razaralačka fatalnost« (Octavio Paz) odlično poznaje cijene, ne i vrijednosti. Uskobećena izvan moralnoga obzora, ona neumorno podjaruje izazovne socijalne nejednakosti u dohotku i potrošnji, produbljujući tako jaz između bogatih i gladnih do nepremostivosti.

³ »Ekonomski sustav sam po sebi ne posjeduje kriterije koji bi dozvoljavali da ispravno razlikujemo nove i uzvišenije oblike zadovoljavanja ljudskih potreba od novih uvedenih potreba koje ometaju oblikovanje zrele osob-

nomski sustav koji bi im dao više nego što zaslužuju, oni su u trajnoj napasti očajanja, pače, uvijek su spremni platiti sve više da bi dobili sve manje.⁴

Istodobno, na ozeblom tlu sve izglednijeg poraza povijesnog saveza između tržišne ekonomije, socijalne države i demokracije (koji je do maloprije integrirao i legitimirao demokratsko-kapitalistički i nacionalno-državni projekt moderne), gospodari simbola furiozno uklanjaju posljednje prepreke nesmiljenoj igri profita bez granica.⁵ Novi bauk kruži svijetom – bauk globalizacije. Ta olovnosiva⁶ himera, grandiozna u svojoj osvajačkoj nemilosrdnosti,⁷ izgrađuje novu virtualnu ekonomiju tajnovitih puteva novca, koji su sve manje vezani uz materijalni supstrat, pa se neprestano gube u samoživnoj igri povjerljivih podataka i informacija. Drevna igra između rada i kapitala sada se odvija na šahov-

---

nosti. Zato je nužno i hitno veliko odgojno i kulturno djelo koje će obuhvatiti odgoj potrošača za odgovornu upotrebu njihove sposobnosti izbora, oblikovanje visokog smisla odgovornosti među proizvođačima i, pogotovo, među profesionalcima masovnih komunikacija, uz također nužan zahvat javnih vlasti.« IVAN PAVAO II., *Centesimus annus*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1991, str. 48.

- ⁴ Nema dvojbe, baštinimo gorke plodove razularene modernosti: farsičnost umjesto analitičnosti, informacija umjesto vrline, pom(am)no usitnjeno znanje umjesto božanski nadahnute ljubavi, imunizirana logika profita umjesto razborite ekološke zabrinutosti, jednobojni klimatski uvjeti umjesto četiriju godišnjih doba, zaslonska nadriplisemenost umjesto integralnog samo/obrazovanja.
- ⁵ Živimo u društvu neutaživoga trošenja, u tupoglavom svijetu zgusnutih međuovisnosti, u kojemu »nema više ničeg jednostavnog, pa čak ni gluposti« (Peter Sloterdijk). Tavorimo na površini elektronički zaobljenih stvari, u frivolnoj natjecateljskoj monokulturi u kojoj preplaćeni ultraliberalni trkači (odveć dobri da bi mogli saznati pokraj čega su protrčali) posluju brzinom drugorazrednih misli, i gdje sve, baš sve, postaje predmetom bezobzirne trgovine i utrke za sve većim profitom – od zdravlja, preko škole i kulture, pa do samoga genoma i ljudskog života.
- ⁶ Boja sačme, pepela i magle savršeno pristaje ovom bulimičnom kapitalizmu, koji se, u svojem planetarnom trijumfu, realizira kao bezlični i samoodržavajući proces sveproždirućeg rasta.
- ⁷ To nije tek obična crta jednosmjerka, što raste grafički monotono; naprotiv, to je eksplozivno rasprsnuće u trideset i tri pravca, kako je u svojim glasovitim dnevničkim zapisima vehementno zaključio Miroslav Krleža, naš veleumni bard.

skoj ploči svjetskoga društva, visoko iznad nacionalno-državne regulacijske moći.⁸

Ovaj dalekosežni projekt ulaganja u »slobodna« tržišta, »spasonosne« ideje i »strateške« saveznike nezamisliv je bez hiperaktivnog sudjelovanja transnacionalnih korporacija.⁹ Drobeći sve pred sobom¹⁰ – bez srdžbe i oduševljenja¹¹ – one smežuranom izrazu »zaostalost u razvoju« pridodaju još grozomornije značenje. Naime, planetarnim trijumfom razularene tržišne logike dodatno se zaoštravaju stare opreke i polariteti: bogati *vs.* gladni/tehnosfera *vs.* priroda/umreženi kapital *vs.* neosigurani rad/fragmentacija *vs.* solidarnost/cinizam¹² *vs.* nada/otuđenje *vs.* integralni razvoj osobnosti. I stoga čovjek danas gotovo nigdje ne susreće više sebe sama. Njemu je uskraćeno da svrati u neko izvornije otkrivanje, koje bi mu omogućilo da iskusi izrjek prvotnije istine, kako jednom zgomom kaza Martin Heidegger, veliki učitelj mišljenja.

Prosudjujući ova turbulentna zbivanja po pravilu jednostavnog i svima razumljivog ljudskog morala i pameti možemo zaključiti, bez opasnosti od pogrješke zbog natvnosti ili pretjerivanja, da ekonomski sustav koji je u službi »postupnog poboljšanja zatvorskih ležajeva« (Walter Benjamin) ne može optimalno podmiriti golemu potražnju za sveobuhvatnom sigurnošću. Naprotiv, ta bjesomučna

---

⁸ Vidi Ulrich BECK, *Što je globalizacija? Zablude globalizma – odgovori na globalizaciju*, Zagreb, Vizura, 2003.

⁹ Ovi giganti amalgamirane moći odavna su u svoje napadačke strategije ugradili tri nehrđajuće komponente: tržišni fundamentalizam, vulgarni socijalni darvinizam i geopolitički realizam.

¹⁰ Ispriječene društvene ustanove, običaje, tradicije i kulture, porozne investicijske prepreke (sindikalne, socijalno-državne, ekološke), nepoćudne političke scenarije i njihove protagoniste.

¹¹ Obično love u mrtvim kutovima demokratskog etosa, bez ideološkog algoritma, monomanično usmjerene na zgrtanje maksimalne dobiti u minimalnom vremenu. Njihovi superosjetljivi senzori precizno registriraju svaki društveni pokret koji je nešto više od pukog egzibicionizma.

¹² »Nadošlo je vrijeme novog cinizma. Cinički se, u tempu brze promjene, prevlast prepušta hladnoj proračunatosti. Smisao je života suvremenog čovjeka podređen tiraniji uciljno-tehničke racionalnosti koja zatrpava sve što jest i podređuje ga tehničko racionalnoj logici. Nije stoga čudno da suvremeno društvo određuju dvije karakteristike: tehnokratska politika i pluralitet životnih stilova.« Ivan KOPREK, *Zlo vrijeme za dobro*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1997, str. 92.

spiralna vrtinja oko osi bezuvjetnog gospodarskog egoizma izgled-
 njelom srcu oduzima i zrak i smjerodajno svjetlo.

Velike pripovijesti odavno su ispričane – i zaboravljene. Zabo-
 ravljene od onih koji su sve iz-umili, i ostali posve sami, u pustoši
 tehnički dovršenog svijeta.¹³ I dok pripitomljeni pakao pjeva Odu
 djelotvornosti, novi kalendari terora potvrđuju da ulazimo u raz-
 doblje još većih napetosti i zasljepljenja. Znanje je većinom
 sub/specijalistički razmrvljeno i svedeno na svojevrzni fetiš, po-
 glavito u prevažnoj domeni političkog razmatranja i odlučivanja.
 Globalni rizici i hazardi probijaju sve granice. Svi postajemo dio
 globalne mreže rizika koji niti koga zaobilaze, niti ga pošteđuju.¹⁴
 Naši traljavo baždareni sustavi AUOS-a¹⁵ – znanost u formi eksper-
 tize, politika u formi prava, mediji u formi moralne panike – sve
 teže hvataju korak s čudovišnim izazovima javne politike. Sve po-
 staje poligon strategije životnoga straha.¹⁶ »Ljubi bližnjega svoga
 kao samoga sebe.« – etički imperativ prvoga reda – prigušen je do
 nečujnosti tegobnošću života u svijetu izolirajućeg i iscrpljujućeg
 otuđenja.

Gdje je Život izgubljen živeći? Gdje je mudrost izgubljena u
 znanju? Gdje je znanje izgubljeno u informacijama?¹⁷ Suvremeni
 čovjek ponovno drhti u groznici identiteta, paraliziran otrovnim
 ugrizima tjeskobe. Njegov oštećeni život »obješen je između dvaju
 ponora: prošlosti što se udaljuje i budućnosti što se strmoglav-
 ljuje« (Octavio Paz). Šljapajući obespućeno po muljazi diskurziv-

¹³ Ovi stihovi iz Yeatsove najpoznatije pjesme »The Second Coming« (1921)
 vjerno dočaravaju ugođaj duhovnopovijesnog krajolika na prekretnici mi-
 lenlja: »Šestareć, šestareć u sve širem krugu/ Soko ne može čuti sokolara/
 Stvari se osiplju; središte ne drži/ Puka anarhija uludo troši svijet/ Krvoto-
 pna plima raste, i svud/ Svečanost se nevinosti utaplja/ Najboljima vjere
 manjka, dok najgori/ Jarosne strasti su puni.«

¹⁴ O tome vidi Ulrich BECK, *Pronalaženje političkoga. Prilog teoriji refleksiv-
 ne modernizacije*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, 2001.

¹⁵ Analiziranje, Uvjeravanje, Obavještavanje, Sprečavanje.

¹⁶ Usp. Ivan KOPREK, *Korak za smisao*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut
 Družbe Isusove, 1992.

¹⁷ »Where is the Life we have lost in living? / Where is the wisdom we have
 lost in knowledge? / Where is the knowledge we have lost in informati-
 on?« Thomas S. ELIOT, Choruses from 'The Rock', u: *Collected Poems*
 1909 – 1962, London, Faber and Faber, 1974, str. 161.

nog karteziijanstva, on traži svoju Arhimedovu točku, svojevrsni pupak svijeta (što intenzivno miriše na kruh naš pravedni), veličanstveno rasadište obnovljenog entuzijazma nade.

Nova zora

Ma koliko obzor budućnosti bio zamračen, mi ne obitavamo u grčkoj tragediji, u kojoj caruje slijepa kob, pa je ishod unaprijed određen, neovisno o postupcima protagonista. Nismo samo gledatelji nego i suigrači u životnoj drami. Čovjek svoju sudbinu mora *izabrati*, a ne *prihvatiti*. Ovo su uistinu teški trenutci. No, ne treba očajavati.¹⁸ Velike zadaće ocrtavaju obzor naše sutrašnjice. Sada je, ipak, najvažnije pokrenuti potragu za skrivenim parametrima koji bi mogli poslužiti kao element mutacije, prijeko potreban za bespoštednu reviziju naslijeđene gospodarske i političke arhitekture. Umjesto fatalističkog zapadanja u anomiju, nužno je potaknuti sveobuhvatni *brainstorming* u smislu protuotrova protiv vladajuće političke paralize. Usklađenim nastojanjima glave i srca moguće je uspostaviti novu dinamičku ravnotežu između potreba pojedinca i interesa društvene zajednice, i obratno.¹⁹ Prema tome, svi smo pozvani misliti svojom vlastitom glavom, i u dobrohotnoj ljubavi²⁰ danomice pridonositi proizvođenju smisla u svijetu koji se kreće sve brže i brže, i »kojemu je zbog toga potrebno sve više svjetlosti«²¹.

Neoliberalni falangisti postavili su sebi za cilj odvojiti ekonomiju od socijalne zbilje. Stoga i politička ekonomija – kao sinoptička, moralna i socijalno-kritička znanost – mora isporučiti svoj puni doprinos u toj potrazi za alternativnim modelom društvene

---

¹⁸ Očajanje je urota protiv naše slobode i smrtni grijeh protiv raspetog Krista Otkupitelja, Boga neizmjerne Ljubavi.

¹⁹ Vlado Gotovac, pjesnik i filozof blochovske inspiracije, često je isticao da postoje dvije parabole koje govore o odnosu između zajednice i pojedinca: »(...) u jednoj se pastir najviše brine za ovcu koja luta; u drugoj se drvosječa ne brine za iverje... Prvu je volio Krist, drugu Staljin (nažalost, ne samo on ...)«. Vlado GOTOVAC, *Isto*, Zagreb, Naprijed, 1990, str. 79.

²⁰ Ljubav je temeljna proporcija naše ljudskosti. Ona je kao i vjera, iskonska snaga koja ne traži preliminarnu studiju o izvedivosti projekta. Ljubav je pobjeda nad strahom i drugo ime našeg opstanka.

²¹ Jacques ATTALI, *Dictionnaire du XXIe siècle*, Paris, Fayard, 1998, str. 11.

regulacije. Osnažena multidisciplinarnim transferima, ona prokrustovskoj logici ultraliberalnog ukamaćivanja suprotstavlja koncept *integralne ekonomije*, koja se zasniva na ozbiljnom studiju novih razvojnih mogućnosti radi postizanja dugoročne održivosti vitalnih društvenih uređaja (na samooslanjajućoj osnovi) i svekolike obnove povjerenja u širi smisao ljudskog obogaćenja.²² Dosljedno svojem niskoentropijskom svjetonazoru,²³ integralna ekonomija suoblikuje društvo koje štiti ekološki integritet²⁴ i kulturnu raznolikost.²⁵ Želeći iznova uspostaviti narušenu sinergiju između neto ekonomskog blagostanja, društvene kohezije i političke slobode, ona se suprotstavlja svim zatornicima životnoga tkanja. Temeljna proizvodna logika integralne ekonomije proteže se *crtom sredine* – na približno jednakoj udaljenosti od fantazmagorične ekotopije, s jedne strane, i hladne i nemilosrdne logike ultraliberalne hiperkonkurencije, s druge strane. Budući da ne želi biti

²² »Uspostavljanje ravnoteže i fleksibilnosti u našoj ekonomiji, tehnologijama i društvenim ustanovama bit će moguće samo ako bude praćeno dubokom promjenom vrijednosti. Protivno uobičajenom vjerovanju, vrijednosni sustavi i etika nisu sporedni za znanost i tehnologiju, već čine njihovu osnovu i pokretnu silu. Stoga će pomak prema uravnoteženom društvenom i ekonomskom sustavu zahtijevati odgovarajući pomak vrijednosti – od samopotvrđivanja i natjecateljstva prema suradnji i socijalnoj pravdi, od ekspanzije prema očuvanju, od materijalnog bogaćenja prema unutrašnjem razvoju. Oni, koji su počeli raditi na tom pomaku, otkrili su, da on ne sputava, već, naprotiv, da oslobađa i obogaćuje.« Fritjof CAPRA, *Vrijeme preokreta. Znanost, društvo i nastupajuća kultura*, Zagreb, Globus, 1986, str. 463.

²³ Već nekoliko desetljeća »inženjeri posustale budućnosti« [Jeremy Rifkin, Fritjof Capra, Nicholas Georgescu-Roegen, Herman E. Daly, William Ophuls, Howard T. Odum – i svi drugi] »koji ne žele motornom pilom rezati maslac« (Amory Lovins) razrađuju etičke principe niskoentropijskog svjetonazora, uvjereni da stojimo na pragu velike povijesne vododjelnice (energetske prekretnice) iz ere fosilnih goriva (neobnovljivih izvora energije) prema solarnoj eri (obnovljivih izvora energije).

²⁴ Ekologističko zauzimanje – to nije zelena praćkica kojom golobradi akademski vježbenici pretpolitički ambiciozno, pa i naivno, nasrću na divovske socijalne probleme. Naprotiv, ekologističko zauzimanje novo je lice naše odgovornosti prema onima koji će tek biti rođeni (i koji zbog toga ne mogu zastupati svoje interese).

²⁵ Ostvareni znanstveno-tehnološki napredak valja korisno upotrijebiti za poboljšanje kvalitete života, a ne samo za ekspanziju obujma proizvodnje. Ukratko, cijene moraju iskazivati punu ekološku istinu.

uznik kvazipolitičkih palijativa, integralna ekonomija aktivno pridonosi oblikovanju politike duže ekspozicije unutar vjerodostojne strategije društvenoga razvoja (nepobitni dokaz političke zrelosti i slobode – koju uostalom i definiramo kao moć započinjanja).²⁶

Političari lošega kova zauzimaju ponajistaknutije mjesto u krugu zaprisegnutih neprijatelja integralne ekonomije. Ovi samo(sebe)svjesni »četverogodišnjaci«, uspravni poput čaše na kartonskoj ambalaži, savijaju gnijezda na proplancima strategijske nužnosti,²⁷ u pukotinama nedomišljene sadašnjosti. Oni iskreno vjeruju da bi zanosna politika mogla biti još privlačnija samo kad bi ovaj oštećeni život bio nešto manje nesnosan. Budući da su posve nespremni za lov na budućnost, nerijetko i do karikaturalnih razmjera, oni kvrgavu politiku nastoje osloboditi od svega što je proturječno, diskontinuirano, svadljivo, izglednjelo, uciviljeno, kukavički usmrćeno, klonulo i poniženo – u jednu riječ, odvojiti je od samoga života.²⁸ Tada, u tom strašnom času, u pravom brodolomu morala i pameti, u njihov »stručni« vokabular ulaze posvećene kolektivne jednine: narod (bez lica), pravo (bez dužnosti), većina (bez odgovornosti), društvo (bez solidarnosti), moć (bez istine), kritika (bez samilosti).

²⁶ Kad ne znaš kuda ideš, svaka će te cesta odvesti onamo.

²⁷ »Zlo politike počiva upravo u toj odijeljenosti čovjekove osobe od apstraktna predmeta ili strategijske nužnosti. Fotin izjavljuje: 'La justice n'est pas une vertu d'Etat' (pravda nije vrlina Države). A u Corneillea je gotovo uvijek ta riječ pisana s velikim početnim slovom. 'Državni razlog' biva držan u lažnoj ravnoteži usuprot životu pojedinca. Postoji njemački ekvivalent tog naziva, *Staatsraison*, ali za nj nema prave konkordancije u skeptičnoj i provizornoj gramatici engleske politike. Ptolomej prihvaća ubilački savjet i priziva jedan od vječitih klišeja kojima se služe političari da bi opravdali svoje zločine, 'tok povijesti': 'Et cédon's au torrent qui roule toutes choses' (I prepustimo se bujlici koja sve valja). Kad vladari počnu govoriti o 'bujlici' i 'svemu', čovječnost izmiče i iz njihova jezika i iz njihove nakane.« George STEINER, *Smrt tragedije*, Zagreb, Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreba, 1979, str. 51.

²⁸ »Sav puki lov na budućnost, da se njezina slika izračuna na način, da se ono polumišljeno sadašnje protegne na ono skriveno dolazeće, još se sam kreće unutar tehničko-računskog predstavljanja. (...) Dokle god misaono ne iskusimo ono što jest, nećemo nikada ni moći pripadati onome što će biti.« Martin HEIDEGGER, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja. Rasprave i članci* (u izboru Josipa Brkića), Zagreb, Naprijed, Brkić i sin, 1996, str. 258–259.

Ako ne želimo dobrovoljno položiti glavu na ultraliberalni nakovanj, moramo prizvati komunikativnu snagu istinskih pomogatelja zajednice, onkraj pogubnih inercija političkog dualizma. To su ponajprije inovatori, znameniti isporučitelji konkurentskih prednosti (izdašno čašćeni u laboratoriju tehničkih sredstava, i posve zapostavljeni u budoaru političkih ciljeva), jer uvijek žele znati nešto više. Ovi su značajevi osposobljeni da pogrješke ne samo očekuju nego da ih i predano traže. Oni nisu tek strojevi za očuvanje vlasti. Naprotiv, svojim izoštranim smislom za odgovornost sposobni su osjetiti sućut za sukobljene strane, naoružane od istog opskrblijača.

Evo što je sve utkano u Arijadninu nit koja bi nas mogla izvesti iz labirinta lažnih potreba i socijalnog ugnjetavanja:

- a) tehnologija »s prijateljskim ljudskim licem« (jednostavna, malog opsega, svima dostupna, ekološki prihvatljiva);
- b) nova poslovna kultura koja potiče ekoeфикаsnost²⁹;
- c) decentralizirani politički i administrativni sustav (koji sustavno optimalizira svoje ključne značajke na subpolitičkoj razini – i tako uspomaže svestrani i policentrični razvoj zajednice);
- d) bitno izmijenjene potrošačke navade (brižljivo redimenzionirane na liniji samoobuzdavanja i dobrovoljne jednostavnosti);
- e) kudikamo viši standardi obrazovanja (glavni pokretač promjena, bez kojega radikalna kritika civilizacije i društva nije moguća);
- f) kozmopolitska inačica države-nacije.³⁰

---

²⁹ Ovdje je riječ o strožem određenju odgovornosti gospodarskih subjekata za učinke svojih djelovanja: da u proizvod ili uslugu unesu više dodane vrijednosti, trošeći pritom sve manje resursa i stvarajući sve manje otpada.

³⁰ »Prije se mislilo da je jaka država ona koja je dobro pripremljena za rat. Danas mora značiti nešto drugo: naciju koja je toliko sigurna u sebe da prihvaća nova ograničenja suverenosti (...) Ono što se tu, kao i drugdje u društvu, implicira jest otvorenija i refleksivnija konstrukcija nacionalnog identiteta – koja određuje ono što je osobito u vezi s nacijom i njezinim težnjama, ali u manje samorazumljivom obliku nego prije (...) Za kozmopolitsku su naciju potrebne vrijednosti koje svi prihvaćaju i identitet koji odgovara građanima, no ona mora prihvatiti i višeznačnost i kulturnu raznolikost.« Anthony GIDDENS, *Treći put. Obnova socijaldemokracije*, Zagreb, Politička kultura, 1999, str. 126, 131, 133.

Hrvatska danas

Hrvatskoj je prijeko potrebna energična masaža njezina pogodbenjačko-tranzicijskog vlasništva. Zaspala je Hrvatska poput bosonogog Bušmana, u ledeno negostoljubivoj globalizacijskoj noći, okružena špekulativnim očekivanjima uvijek dobro raspoloženih hijena. Glave oslonjene na lijevi ili desni lakat, ona sanja »svoju« bocu Coca-Cole (korporacijski *deus ex machina*; suprapolitička premosnica sumnjive kvalitete) kako odozgo pada u mjericu prvosvibanjskoga fažola, u velikom čudu hrvatske političke naive. Umnogome ovisna o vlastitoj nemoći, ona ne dopušta da razigrano znanje, taj »najdemokratskiji izvor moći« (Alvin Toffler), blagotvorno natopi njezin ožegli i ispucali socijalni sklop.³¹

Cinično je i maliciozno uvjerenje da je dobro da se ide što sporije, ako se već ide u nepoznatom i moguće pogrješnom smjeru, a koje se iz tabora konzervativnih tradicionalista zgodimice podmeće kao duboka politička mudrost.³² Doista je zadnji čas da Odgovoran Netko³³ ponudi realističniju procjenu hrvatskog pojasa hrđe.

---

³¹ »Ništa ne može biti gluplje od isključivanja neke pojave iz razmatranja samo zato što mi u nečem takvom ne umijemo sudjelovati.« U tim riječima Williama Jamesa krije se neiscrpna pouka u smislu razbuđivanja rasudne moći pojedinca i osnaživanja autorefleksivnosti cjelokupnog sustava. Samo duhovno i naukovno spremni pojedinci i ustanove mogu integrirati i razočaranje kao stvaralački impuls u trajnom nastojanju za obnovom i povećanjem individualnog i društvenog blagostanja i organskog jedinstva zajednice.

³² Političari bi morali znati da ne postoji univerzalni obrazac racionalnosti, i »da najveća opasnost u burnim vremenima nije neizvjesnost, nego djelovanje vođeno jučerašnjom logikom« (Peter Drucker).

³³ U parohijalnoj i ksenofobičnoj monokulturi koja svoje istinske pomagateljce uopće ne poznaje (ili ih tobože ne prepoznaje) moralni impuls prema slobodnom i promišljenom preuzimanju odgovornosti za učinke vlastitih djela i propusta obično je prigušen i podcijenjen, uglavnom refleksno, a nerijetko i sustavno. Štoviše, po dominantnoj prosudbi ratoborne osrednjosti, takva je pobuda beskrajno naivna i ekscentrična, pače, politički slaboumna. U svojoj okrutnoj ravnodušnosti prema svojim boljim izdancima, taj bogomračni svijet političkih, gospodarskih i kulturnih samoobmana toliko je tvaran da se kritička misao jedva može i uspraviti, a kamoli ovladati srcima podanika apsolutne sadašnjosti.

Doktor Velimir Srića, zagrebački »jajoglavac« i izletnik-volonter u politički bestijarij, ustvrdio je svojedobno da je vrijeme vukova i svinja iza nas, i da sviće doba dupina, produhovljenih i razigranih stvorenja, koji mutne pličine u širokom luku zaobilaze, a slab(ij)e nikada ne ponizuju. Kamo sreće da je tomu tako.³⁴ Nažalost, nadošlo je doba inćuna, jeftinih i silno užurbanih ribica, zgotovljenih i presoljenih po oktroiranoj ememefovskoj recepturi. I dok kojekakvi zgubipuci i »otimači ispunjenog sna« (Boris Maruna) svim silama nastoje ovaj ispaćeni narod što više obeshrabriti i učiniti pogodnim za nezadovoljstvo i politički obrat, hrvatski se radiša zbunjeno ljulja na ultraliberalnom trapezu – bez sigurnosne mreže. Gramzivi ga poslobrižnici kore da se sporo posuvremenjuje i da robuje preživjeloj predodžbi o stalnom i sigurnom zaposlenju – a opravdani zahtjevi njegova obiteljskog života bivaju prisiljeni, ili nagovoreni, na samožrtvovanje. U ime čega? Sveprožimajućeg napretka i »slobodnije« konkurencije!? Ogavan zločin sutrašnjega dana.

Da sve bude mnogo gore, i naše dominantne predodžbe o radu i obrazovanju fantastično su nesuvremene, potpuno zbrkane i proturječne. Dramatična promjena intelektualne klime, koju je izazvala informacijska revolucija, potkopala je stare nazore o birokratskoj nadmoći. Prvi put u povijesti mlađa generacija zna više o mediju komunikacije od starije – i zato je silno važno da *screenageri* na vrijeme razotkriju instrumentalni karakter te virtualne raspoloživosti i njezin stvarni domašaj.

Rječnik hrvatskoga političkog jezika prilično je zastario. Ova ocjena pokriva sva dosadašnja izdanja – i »naša« i »vaša«. Budimo stvarni, trebamo novi politički vokabular koji se neće oholiti na prazan želudac, koji u narodno pamćenje neće usađivati »korisne«

³⁴ Somnambulni doprinos znanstvenika imitaciji života u postindustrijskom imperiju, u jednoj shizofrenoj natjecateljskoj monokulturi koja svoja obećanja i svoje prijetnje ispunjava okrutnom pripravošću, uistinu je najzanimljiviji odlomak ove tužne pripovijesti, u kojoj geografske koordinate (onaj famozni »osjećaj mjesta«) imaju prvorazrednu ulogu. Naime, jedno je biti znanstvenik u razvijenim i bogatim liberalnim zajednicama, u kojima nije toliko važno što će gusle obznaniti, a istinitim i pravednim smatra se svako stajalište koje pobijedi u slobodnom i otvorenom susretu – a nešto posve drukčije u zaostalim i pseudociviliziranim životnim prilikama, gdje se još rumene ratni požari i osveta slavi, i gdje sve otužno traje u paklenom iščekivanju prijelomnoga trenutka koji neće doći.

i sveugrožavajuće fikcije, sileći nas da beskrajno dugo patimo u ciklotronu monooptičke povijesti. Trebamo takav vokabular koji će naše istinske potrebe, skrovite nade i najdublja vjerovanja izraziti većom preciznošću. Napokon, trebamo vokabular koji će sve naše slabosti tretirati na jednak način – s *manjom obzirnošću*.

Invenција o inovacija o imitacija o idiosinkrazija³⁵ o inspiracija. Taj čarobni prsten, prepoznatljivoga schumpeterovskog dizajna, efikasno uklanja stagnaciju (poraz samog nastojanja), uvećavajući istodobno fleksibilnost vitalnih društvenih ustanova. Izrađen je od najplemenitijeg materijala iz ovog dijela svemira: slobode pojedinca – da slobodno misli i djeluje.³⁶

Zaključak

Siloviti uzlet informacijske i komunikacijske tehnologije uvećao je gustoću i značenje transnacionalnih međuovisnosti do enormnih razmjera. Sve vrste socijalne prakse (proizvodnja, kultura, jezik, kapital, obrazovanje, tržište rada) podvrgnute su bolnom tretmanu geoekonomskog integriranja. U bjesomučnoj potrazi za sve većim profitom, tehnološki uzgojeni čimbenici proizvodnje (informacija, strategijska analiza, inovacija, menadžment) neprekidno oblijeću svaki kutak ovoga plosnatog i logofobičnog planeta, praveći tako od svijeta »isto mjesto«.³⁷

Globalizacija – to je gologuza pretenzija jednog oholog, lakomislenog³⁸ i ne odveć talentiranog oponašatelja prirode. I dok

---

³⁵ Idiosinkrazija je izraz za individualnost u situacijama kada se pojedinačno motrište smatra manje vrijednim od grupnoga ili od ustajale doktrine. Idiosinkracija često može poslužiti kao slučajan element mutacije, toliko potreban za evoluciju. O kakvom je osnovnom držanju ovdje riječ, možda ponajbolje svjedoči ona narodna poslovice koja kaže da je bolje upaliti svijeću negoli stalno proklinjati neprozirnu tamu.

³⁶ Sloboda – »utemeljujući princip prijelaza od beživotne k živoj supstanciji« (Hans Jonas); »riznica neslučenih i beskrajnih mogućnosti« (Ivan Supek); »ono iz čega smo svjesni našeg čovječtva« (Karl Jaspers).

³⁷ Još odzvanjaju mudre riječi Sørenea Kierkegaarda, koji je upozoravao da poravnanje nije od Boga i da svaki čovjek mora poznavati trenutke u kojima dolazi u iskušenje da proplače nad tim djelom uništenja.

³⁸ Erwin Chargaff, jedan od pionira genetičkog inženjerstva, ustvrdio je da je čovjek u minulom stoljeću dvaput prešao granicu dopustivog rizika: onda

je jedni sveudilj kude i orveliziraju (kažu da razgrađuje društvenu koheziju suvremenih država, produbljujući do nepremostivosti jaz između bogatih i gladnih), drugi se zaklinju da su bojazni umnogome preuveličane (njezine zasluge za napredak tehnološko-ekonomskih potencijala i poboljšanje životnoga standarda oprezno su istaknute u prvi plan). Kako god bilo, ovaj kratkovidni usud samovlasne moći (sizifovskih proporcija) ne može rasvijetliti proplanak naše nepatvorene zavičajnosti.

Ustrajno zauzimanje za čovjeka ne smije postati suviše.³⁹ Čovjeku su potrebni takvi modeli stvarnosti koji ne koče bitne procese njegova samoostvarenja. Društvima je prije, sudeći po riječima Velikog inkvizitora u Dostojevskijevu romanu *Braća Karamazovi*, trebalo čudo, tajna i vlast. Ono što danas trebamo, više nego ikad, posve je različito: ljubav, istina i solidarnost. Osnova naše zajedničke ljudskosti mora se uvijek iznova osvajati, »ako povijest treba biti više od velike maskerade slučajnosti iza koje se skriva nepokretno lice čovječanstva« (Helmuth Plessner).

Résumé

Principes d'une économie intégrale

A l'époque où l'économie est dans un grand embarras (aujourd'hui, elle est coincée entre un marché défaillant et un Etat qui s'impose), le monde est pris d'une crise, lui aussi. Partout où notre regard se pose, nous voyons toujours la même chose: vitesse aveugle, douleur de modernisation, recul de la tradition, négligence de la nature, peur des cata-

---

kad se je osmjelio ugrati svoje »čudotvorne« instrumente u samu jezgru – najprije onu atomsku, a zatim i staničnu.

³⁹ »Kršćanin mora duboko povezati svoju vjeru i svoje djelovanje na svijet; vjera, nada i ljubav zahtijevaju od njega da se posveti zadatku oko poboljšanja svijeta i uvjeta ljudskog života u službi općega bratstva. Napor za dobro čovječanstva za kršćanina znači ostvarivanje i izražavanje njegova jedinstva s Kristom.« Juan ALFARO, *Teologija ljudskog napretka*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1975, str. 39.

strophes. Le conflit de longue date entre le travail et le capital s'enflamme partout. L'indifférence brutale des privilégiés et l'impuissance guerrière des vaincus écrivent successivement de nouveaux calendriers de la terreur.

L'auteur de cet article voudrait relever des effets socialement déstabilisants d'une orthodoxie politique et économique du néolibéralisme (production de pauvreté, perte de cohésion sociale, dégradation de l'environnement, nivellement monoculturel). Le nouveau concept d'économie intégrale ci-présent indique une direction sûre pour sortir de l'hyperréalité frivole de l'empire post-industriel.